

כשנכל הייסונו

גם לולא היו הנאצים בפרלמנט, היו עולים כפי שעלו. הם לא עשו דבר ברייכסטאג, חוץ מכמה סקנדלים, נוסח כהנא. את זה מאבק האמיתי הם ניהלו בחוץ — ברחוב, בבתי-הספר, באר ניכרסיות, בשורות הצבא, המישטרה והפקידות. היטלר עצמו לא ייחס לפעולה הפרלמנטרית שום חשיבות, ולא הציג את מועמדותו גם כאשר יכול היה לעשות זאת.

● כהנא ומחלת האיידס

חוקרים רציניים של עליית הנאצים בגרמניה הגיעו כמעט פה אחד למסקנה כי לא היטלר הרס את הרמוקרטיה הגרמנית, אלא להיפך — הרס המישטר הרמוקרטי מבפנים הוא שאיפשר את עליית הנאצים. אין ספק שאותו הדבר נכון בכל חברה, וגם בישראל. הנאציזם הוא סימפטום של מחלה חברתית, לא המחלה עצמה. רק כאשר הגוף הלאומי חולה, כשאינו יכול עוד להתגונן ולהתמודד עם בעיותיו הקיומיות יכולה תופעה כמו הפאשיזם להשתלט עליו.

בכל גוף יש חיידקים של מחלות. אולם רק כאשר הגוף מאבד את כושר-ההתגוננות שלו, גורמים חיידקים אלה להתפרצות של מחלה קטלנית. בכל אומה יש יסודות של פאשיזם ונאציזם. אך רק כאשר חברה מאבדת את כושר ההתגוננות שלה, מסיבות פני-לישיות, נפשיות או כלכליות — ולרוב צירוף של כל הגורמים האלה ביחד — יש סיכוי לעליית הפאשיזם. אפשר להשוות את התופעה לאחת המחלות שהטילו את חיתיתם על תשמ"ה: תסמונת-החסידי-החיסוני-הנרכש, שנודעה על פי ראשי-היתבות של שמה באנגלית: איידס. האיידס הורסת את כושר-ההתגוננות של הגוף. אחרי שעשתה את מלאכתה, והגוף עומד חסר-אונים מול כל מחלה, באה מחלה כלשהי וזורגת את הקורבן. הנאציזם, כמחלה, הורג את החברה הרמוקרטיית אחרי שאיבדה את החיסון הטבעי שיש לחברה נורמלית, שפויה והגונה, המתפקדת כראוי.

● ראש דמוקרטי קטן

דאם היתה ישראל בסוף תשמ"ה קרובה למצב נואש כזה? הן היו לכך כמה סימנים מדאיגים, ואף מסחידים. חלק מן הסימנים האלה היו גלויים לעין: הסקרים העידו על עלייה מסחררת של הנהגים, ובייחוד בשכבות הצעירות. בכל פעם כאשר התלטה הרוחות בעיקבות פיגוע אמיתי או מדומה, התקבץ אספסוף בחוצות הערים וצרח את שמו של כהנא ואת סיסמותיו הגיועניות. בסקר שנערך בבית-ספר תיכון מסוים הוצג לתלמידי דים הנוסח של חוקי-נירנברג, בלי ציון המקור ותוך החלפת המילה "ארים" ב"יהודים" — וחלק ניכר של התלמידים קבעו שזהו חוק טוב מאוד.

אך לא פחות — ואולי יותר — חשובים היו הסימנים הפחות גלויים לעין.

בתשמ"ה הרכין המחנה השפוי את ראשו. מתנה-השלום כמעט ונעלם מן השטח. בקרב החוגים הליברליים והשמאליים, וגם בימין המתון, השתררה דהימוראליזציה כללית. חוגים ופגלים התקוטטו ביניהם. שום תנועה גדולה ומאוחדת לא קמה כדי לעמוד במלחמה המשותפת מול הגיוענות, שאימה על כולם במידה שווה.

אצל רבים גרם יאוש זה לתופעה שנודעה בשעתו בגרמניה בשם "הגירה פנימית", והידועה עתה בישראל בשם "ראש קטן". הנאשים התייחסו אל הפוליטיקה כפאטאליום חסר-אונים, נכ-נעים-בטרם-יקרב.

אחרים, במיספר גובר והולך, חשבו בתשמ"ה בפעם הראשונה שציונות על ירידה מן הארץ. עיתון חשוב כח"ל פירסם את דבריו של ישראל ליד-הארץ, בן-קיבוץ, שהוריע כפה מלא שהוא יורד מן הארץ מפני שאין לו עוד מקום בחברה שבה מתגברת הגיוענות. אין ספק שריב כשם רבים וטובים.

● "כשאני חושב בלילות..."

חובה העליונה להגן על הרמוקרטיה מסורה בידי הממ"ל שלה הנבחרת, ובראשה ראשי-הממשלה. שום דבר בתשמ"ה לא העיד על כך שחברי הממשלה וראשה היו ערים לגורל הסכנה העומרת לפניהם, ולמדיניותה.

אומנם, לא חסרו סיסמות, מליצות, נאומים — אך אלה היו מן השפה לחוץ, כשכל איש וכל פלג מנסה לגזל את הרברים לטובתו. כדי לעשות לעצמו חן פוליטי קל וחולף, שקדנותו של שימרון פרס הזכירה יותר ויותר את כהונתו של ברנינג כשיהמול. כמו ברנינג, היה נדמה שאינו תופס כלל את חומרת הדברים המתרחשים, ואת הצורך העליון לקרוא לגיוס כל המשאבים של החברה הרמוקרטיית למלחמה במחלה הממארת. כמו המומסד ברלו, היה אובדי-עצות וחסר-אונים. מאה שנה לפני עליית היטלר לשלטון כתב המשורר הגרמני יהודי היינריך היינה שיר, שנפתח במילים הנבואיות: "כשאני חושב על גרמניה בלילות, נודדת שנת-ידי" — שנתם של ישראלים רבים נרדה בשנת תשמ"ה, כשהם חשבו על העלול להתרחש במדינתם.

ברנינג: קאנצלר הרעב שלא התמודד

פאול פון הינדנבורג והיטלר: ההגונים נכנעו

בהתחלה עוד העו ברנינג להרים את קולו ולתנוע מנשיא המדינה להפעיל את כוחו כדי למנוע את הפלת החוקה ולהגן על המרוכאים מפני המרכאים. אבל אז כבר היה זקוק להגנה מישטרית כדי לאפשר לו להופיע באסיפות. כעבור כמה שבועות, כאשר תבע היטלר מן הרייכסטאג להעניק לו סמכויות דיקטטוריות, שתק ברנינג. מיפלגתו הצביעה בעד. כעבור שנה היגר לארצות-הברית, ולימד שם באוניברסיטה. אחרי נפילת הרייך השלישי חזר לגרמניה כאזרח כמעט אלמוני, ונסטר בשקט.

● המאבק היה ברחוב

מימסד הישראלי עמד בתשמ"ה חסר-אונים מול הגל הגואה של הגיוענות, שדוכרו הקולני ביותר — אך לא היחיד — היה מאיר כהנא, איש-השנה תשמ"ד. הפעולה היחידה שנעשתה השנה נגד כהנא היתה העברת חוק כנסת, שנועד (כין השאר) למנוע את הופעתו בבחירות הבאות. יומי חוק זה האמינו שעשו מעשה גדול. אך זה היה מוטל בספק. הבחירות בגרמניה הווימארית אומנם שימשו מדרחום, שהראה את התפתחות המחלה. הן איפשרו למרוד במדויק את עליית כוחם של הנאצים. אך נוכחות הנאצים ברייכסטאג היתה תופעה שולית בלבד. אפשר לשאול בדיועב: אילו נאסר על הנאצים להתייצב בבחירות לרייכסטאג ולנשיאות, האם זה היה בולם את עלייתם? העשובה החד-משמעית היא שלילית.

בראש ממשלת-ישראל, ובראש המיסד, עומד פוליטי קאי מיקצועי, ממוחל, מגוסה, סבלני, בעל כוח-התמדה בלתי-רגיל: איש-השנה שימרון פרס, שהגיע לתפקיד זה אחרי ררך ארוכה-ארוכה.

במדינה רגילה — כמו שווייץ, הולנד או דנמארק — ובתקופה רגילה, יתכן כי פרס יכול היה להיות ראשי-ממשלה סביר.

השאלה הגדולה של תשמ"ה היתה: האם זה מספיק כאשר הרמוקרטיה הישראלית עומדת לפני התקפה חסרת-תקדים, המאיימת על עצם קיומה?

מול פני ההקפאה הגמורה של כל תהליכי השלום, המשבר הכלכלי העלול לגרום למיתון עמוק ולאבטלה המונית, התחזקות הפאשיזם החילוני והמשיחי — האם רי באישיות כמו שימרון פרס כדי להנהיג את מלחמת-הקיום של הרמוקרטיה הישראלית?

● אדם בשם ברנינג

מי שנודעה להשוות את המצב בישראל לגסיסת הרמוקרטיה הגרמנית (רפובליקת ויימאר), ערב עלות הנאצים לשלטון, לא יתקשה למצוא דמות דומה לפרס.

במאס 1930, שלוש שנים לפני העברת השלטון לירי אדולף היטלר, נכנס למישטר ראשי-הממשלה פוליטיקאי בשם היינריך ברנינג.

ברנינג, אז בן 45, היה ראש סיעת מיפלגת-המרכז בפרלמנט. הכל התרשמו ממנו לטובה. הוא היה איש בעל אופי מצוי, צנוע, ישר, בלתי-אנוכי, מסור, חרוץ ושקדן. במלחמת-העולם פיקד על פלוגת-מקלעים בחזית, וזכה בעיטור גבוה על אומץ-לב בקרב. איש זה נקרא להציל את המדינה.

באותם הימים, שנה אחרי פרוץ המשבר הכלכלי העולמי, היו בגרמניה מיליוני מובטלים. כשיא המשבר הגיע מיספרם לשישה מיליונים. המדינה התקרבה לתוהו-והואה כלכלית וחברתית.

ברנינג לא הצליח לגבש רוב יציב ברייכסטאג, שבו היו 28 סיעות. על כן נקט אמצעי, שהתגלה ברעבר כהר-אסון: הוא פנה אל נשיא-המדינה וביקש ממנו להפעיל סעיף בחוקה, שאיפשר למשול באמצעות צווי-חירום בחתימת הנשיא.

במשך שנתיים ניסה ראשי-הממשלה למשוך בדרך זו. איש לא פיקס ברצונו הטוב ובסטריותיו שלו. הוא השתדל בכל יכולתו, ניסה להתגבר על המשבר באמצעות צווי-חירום, הקפיא את השכר והמחירי ריב. אך המימסד לא היה עוד מסוגל להתגבר על המשבר הנפשי-מדיני-כלכלי, שכירס בו ושמונע בעודו מלהתמודד עם הסכנה.

מתוך תיקווה לזכות ברוב יציב אם יבקש את אמון הבוחרים, פיזר ברנינג את הרייכסטאג והכריז על בחירות חדשות. הם נערכו בספטמבר 1930, והתוצאות היו מדהימות.

שנתיים לפני כן וכתה המיפלגה הנאצית ב-810 אלף קולות וב-12 מנדטים בפרלמנט, שמה 608 חברים. והנה, בקפיצה אדירה אחת, עלתה מיפלגה זו, בבחירות 1930, למקום השני. היא השיגה 6,409,600 קולות, ולפרלמנט נכנסה סיעת-ענק בת 107 נאצים.

המיפלגה גדלה תוך שנתיים כמעט פי 10!

ניצחון כביר זה היה במדינה רבה על חשבון מיפלגת-הימין הלאומית, הליכוד במהרה גרמנית של אז. שכוחה ירד בבחירות אלה לכדי מחצית.

● קאנצלר הרעב

ברינינג האומלל הפך במהרה לסמל הכישלון. בציבור נודע בשם "קאנצלר הרעב". הוא המשיך למשול בעזרת צווי-חירום, בחסות נשיא-המדינה.

הנשיא, פלד-מארשאל פאול פון הינדנבורג, שעבר כבר את גיל 80, היה אלוף ותיק ומכובד, איש הגון, סמל המימסד הגרמני.

הנשיא תיעב את הנאצים, כינה את היטלר בשם "הטוראי-הראשון הבהמתי", נשבע לעשות את הכל כדי לחסום את דרכו לשלטון. הוא הטיף נגד סילוף הערכים הלאומיים, נגד הגיוענות הגואה, למען ההגיונות, הששיות והסובלנות.

זה לא עזר. כעבור שנתיים, במאס 1932, נערכו בגרמניה בחירות לנשיאות. מול הינדנבורג התייצב המועמד אדולף היטלר, שזכה הפרעם ב-11,339,466 קולות — 30.1% של הציבור!

הינדנבורג עמד במקום הראשון, אך קיבל קצת פחות ממחצית הקולות. משום כך היה צורך בעריכת בחירות שניות. הינדנבורג ניצח ונבחר — אך היטלר עלה בבחירות אלה ל-13,418,547 קולות — 36.8% של הציבור.

זה היה באפריל 1932. בגלל המשבר הפוליטי פוור הרייכסטאג שוב, ונערכו ביולי 1932 בחירות כלליות חדשות — מערכת הבחירות השלישית תוך ארבעה חודשים. עכשיו קפצו הנאצים למקום הראשון ברייכסטאג. הם זכו ב-13,745,000 קולות וב-230 מנדטים.

זו היתה התחלת הסוף.

ברנינג הודח. כעבור חצי שנה, בראשית 1933, עלה היטלר לשלטון.